

Hermeneutiikan peruskäsitteitä

Timo Eskola/STI

Lukijan tulkintahorisontti

Ymmärtämisprosessi on monitahoinen kokonaisuus. Vaikka tekstin sisällön ymmärtäminen on lähes kaiken tutkimuksen edellytys, ei sitä tule pitää liian ongelmattomana asiana. Lukija voi tunnistaa lauseesta kaikki kreikankieliset sanat, mutta sen merkityksen ei silti tarvitse olla lukijalle ensinkään selvä. Lauseen ymmärtäminen on aina enemmän kuin sanojen summa. Siksi käsiteanalyysillä on olennainen tehtävä lauseen merkitystä selvittäessä.

Tekstin tarkastelija joutuu arvioimaan kirjoittajan käsitemaailmaa ja sanojen semanttisia kenttiä. Lisäksi hänen on luotava itselleen jonkinlainen kuva kirjoittajan teologisista ajatuksista. Tuohon melko tavanomaiseen ymmärrysprosessiin, jota itse asiassa jokainen alkutekstiä tulkitseva henkilö käy läpi, liittyy strukturoivien tekijöiden hyväksi käyttö. Selittäjä joutuu valitsemaan käsitteitä, joita hän pitää rakenteellisesti merkittävinä kirjoittajan teologiassa. Jokainen kreikankielisen Uuden testamentin lauseita kääntänyt teologi tietää, että lausetta ei useinkaan voi kääntää pelkästään sanojen leksikaalista merkitystä käyttäen. (Tietokone ei voi kääntää Raamattua kieleltä toiselle.)

Jo pelkän lauseen ymmärtämiseen liittyy oletuksia kirjoittajan johtoajatuksista. Tekstin teologisen sisällön ymmärtämiseen ja tulkintaan strukturoivat tekijät liittyvät vielä enemmän. Ne eivät koske ainoastaan sanojen ja käsitteiden merkitystä. Puheen ymmärtäminen edellyttää myös laajemman kontekstin käsittelyä. Aivan kuten journalistit tulkitsevat poliitikkojen abstrakteja puheita ajankohtaisten tapahtumien tai kiistojen avulla, eksegeetti tulkitsee tekstin kirjoittajan ajatuksia sen tulkintahorisontin perusteella, jonka hän on itselleen muodostanut.

Hermeneuttiseen työskentelyyn kuuluu siten välttämättä strukturoivien tekijöiden käyttö. Tutkijan tulkintahorisontti on ensimmäinen ja laajin niistä tekijöistä, jotka ohjaavat sisällön arviointia.

Tulkintaperiaatteiden luonne

Tekstin sisällöstä esitetyt väitteet voivat olla ensinnäkin *kuvailevia*, deskriptiivisiä. Silloin ne vastaavat mitä-kysymyksiin. Niiden avulla koetetaan sanoa jotain siitä, mikä on tekstissä olennaista ja tärkeätä. Toiset väitteet ovat puolestaan *selittäviä* (kausaalisia). Ne vastaavat miksi-kysymyksiin ja niiden avulla perustellaan, miksi edellä mainitut väitteet ovat olennaisia ja miten ne ovat saaneet syntynsä. Tämän ohella pohditaan sitä, mikä päämäärä tekstin sanomalla on. Tällä tarkoitetaan sanoman *eksistenttistä merkitystä*.

Tulkintaperiaatteiden kanssa työskenteleminen on usein luonteeltaan systemaattista tutkimusta. Kuvailevien tulkintaperiaatteiden – kuten esimerkiksi näkemykset Paavalin teologian keskeisistä piirteistä – hahmottelun menetelmä on periaatteessa sama kuin systemaattisessa teologiassa. Uuden testamentin kirjoittajien ajattelusta

etsitään kyseessä olevan teologisen järjestelmän rakenteellisia tekijöitä, niin sanottuja strukturoivia perinsiippejä. Paavalin teologiassa sellaisia voisivat olla vaikkapa käsitys vanhurskaudesta tai ajatus Jumalan toteuttamasta pelastushistoriasta.

Raamatuntutkimuksen piirissä esitetyt tulkintaperiaatteet sisältävät usein myös selittäviä aiheita. Silloin on systemaattisen työskentelyn avulla haettu teologianhistoriallisesti perusteltuja strukturoivia perinsiippejä. Esimerkiksi Paavalin teologista näkemystä perustellaan sijoittamalla se tuon ajan juutalaisen teologian yhteyteen. Toisaalta tutkimuksen historiassa uskonnonhistoriallinen ympäristö on käsitetty hyvinkin laajana ja liittymäkohtia on haettu jopa kreikkalaisista mysteeriuskonnoista.

Kaikkein huomattavin merkitys tulkintaperiaatteilla on *raamattuteologian* muotoilemisessa. Niiden avulla haetaan tekstin sisällön “punaista lankaa”. Tulkintaperiaatteet eivät tässä tapauksessa ole pelkästään tekstin kirjoittajan ajatusten strukturoivia perinsiippejä, vaan myös hänen teologiansa muotoutumisen periaatteita. Siinä mielessä eräät tulkintaperiaatteet edeltävät teologisten ajatusrakennelmien johtavia periaatteita.

Sisältöä ohjaavat tekijät tulkinnassa

Edellä on sanottu raamattuteologiassa käytettävien tulkintaperiaatteiden olevan hypoteesinluonteisia väitteitä, jotka kuvaavat tai selittävät tekstin sisältöä. Hypoteesit perustuvat yleensä tekstin sisällön tai siinä esiintyvän teologianhistoriallisen aiheen struktuurin analyysiin. Seuraava kysymys kuuluukin, millä perusteilla tulkintaperiaatteita muodostetaan. Voidaanko tulkintaperiaatteille asettaa laatuvaatimuksia? Miten erilaisia periaatteita asetetaan arvojärjestykseen, priorisoidaan? Miten arvioidaan esimerkiksi sitä, onko Paavalille tärkeämpää rakkauden periaate vai Herran käskyn periaate? Onko hänen teologialleen olennaista käsitys Hengen työstä vai käsitys vanhurskaudesta? Käytännössä tuollaisilla kysymyksillä ajetaan takaa yhtä suurta päämäärää: miten haetaan Uuden testamentin teologian johtavia tulkintaperiaatteita?

Johtavien periaatteiden etsinnässä ensisijaista on etsiä teologian *sisältöä ohjaavia tekijöitä*. Mikäli sellaisia tekijöitä löydetään, voidaan sanoa niiden vaikuttavan eri kirjoittajien ajatuksiin varhaisessa kristillisyydessä. Näissä kysymyksissä tärkeimmälle sijalle nousevat tunnustusmuodostukset. Teologisia ajatuksia ohjaavat kaikkein eniten ne tekijät, jotka vaikuttavat kirjoittajien uskonnolliseen identiteettiin. Raamattuteologian hermeneuttisia kysymyksiä tarkasteltaessa työskentely onkin yleensä aloitettava tunnustusmuodostelmista. Niiden avulla pyritään hakemaan uskonkäsitysten keskusta, joka voi tehdä monet muutkin teologiset ajatukset ymmärrettäviksi. Tarkastelun kohteena ovat silloin erityisesti varhainen kristillisyys ja varhaisimmat Uudesta testamentista löytyvät traditiojaksot.

Uskon metaforinen kieli

Kun hermeneutiikassa seuraavaksi pohditaan maailmankuvan ja kirjoittajien käyttämän kielen merkitystä sanoman sisällölle, mielenkiinto kohdistuu käytetyn kielen luonteeseen. Silloin on kysyttävä, onko kirjoittajan sanoma sidoksissa vanhentuneisiin – ja siksi nykyään hylättäviin – käsitteisiin.

Hermeneutiikan syvyysulottuvuus löytyy uskonnollisen kielen Jumala-puheesta. Raamatun lukija ei pohdi hermeneutiikkaa ainoastaan kirjoittajan viestinä, vaan myös Jumalan viestinä ihmiselle. Raamatun sanoma antaa ymmärtää, että siinä on kyse Jumalan todellisuudesta. Jumalasta puhutaan inhimillisen kielen ja inhimillisten kuvien avulla. Puhutaan isästä, papeista, uhreista, lampaista, rakkaudesta jne. Uskon kieli on luonteeltaan metaforista. *Metaforan avulla halutaan sanoa jotain Jumalan todellisuudesta*. Tulkintaperiaatteet antavat sisällön aikasidonmaisille kielikuville.

Metaforan lähtökohtana Raamatussa on yleensä inhimillinen vertauskuva. Tämä metafora sisältää sekä yhdistäviä että erottavia piirteitä kuvan ja sen kohteen välillä. Esimerkiksi kristologiassa nuo yhdistävät piirteet liittyvät usein historiaan ja historiaa selitetään niiden avulla.

(a) Jeesus on kärsimyksessään “palvelija, jota lyödään”.

(b) Jeesus on ristillä kuollessaan “pappi, joka uhraa kansan edestä”

(c) Jeesus on ylösnousemuksessaan “kuningas, joka asetetaan valtaistuimelle”.

Ensinnäkin on sanottava, että metaforien käytölle Jeesuksen elämänvaiheet antavat riittävän oikeutuksen. Evankeliumien kertomus Jeesuksesta esittää hänet Israelin palvelijana. Niin hänen toimintansa ja opetuksensa kuin esikuvallinen jalkojen pesemisen draamallinen tekonsakin nostavat esille tätä piirrettä. Hänen alistumisensa profeetalliseen häpeään kertoo palvelijan tehtävästä. Temppelekkyyteen liittyvään uhriajatukseen Jeesuksen kohtalon yhdistää hänen kuolemansa. Ylösnousemuksen osalta yhtymäkohta löytyy korotuksen ajatuksesta.

Toiseksi voidaan kiinnittää huomiota siihen, että metaforina toimivat Israelin perinteestä otetut kuvat. Niillä ei ole konkreettista liittymäkohtaa Jeesuksen elämään. Jokainen tietää, että Jeesus ei ollut pappi Jerusalemin temppelissä. Hän ei elättänyt itseään palvelijana eikä joutunut orjaksi. Kuninkuus puolestaan toimi pelkkänä vitsinä hänen teloittajilleen. Metaforan tarkoitus ei olekaan nostaa esille kuvan inhimillisen näkökulman merkitystä, vaan sen avulla pyritään tuomaan esille jumalallinen todellisuus kuvan takana. Ensimmäiset kristityt teologit olivat vakuuttuneita Jeesuksen elämäntehtävän pelastushistoriallisesta merkityksestä.

Näiden metaforien *yhdistävinä piirteinä* voidaan pitää kolmea seikkaa: Jeesus toimi kuin palvelija, hän toimitti papin tehtävän ja hän saavutti kuninkaan aseman. Palvelijan tavoin Jeesus antautui kärsimykseen. Papin tavoin hän vei uhrin Jumalan eteen. Kuninkaan tavoin hän istuu valtaistuimella hallitsemassa. Tällaisten yhdistävien piirteiden luomien lähtökohtien perusteella metaforien varsinainen tulkitseva voima liittyy niiden *erottaviin piirteisiin*. Taivaallisena ja jumalallisena palvelijana, pappina ja kuninkaana Jeesus on jotain paljon enemmän kuin maalliset vertauskuvansa.

(a) Jeesus “palvelijana” on Jumalan lähettämä palvelija, joka antautuu Jumalan tahtoon tuottaakseen pelastuksen ihmisille

(b) Jeesus “pappina” on ihmisten syntien sovittaja ja uhraa täydellisen uhrin pyhän Jumalan edessä koko maailman syntien tähden

(c) Jeesus “kuninkaana” on eskatologisen, messiaanisen valtakunnan hallitsija, joka voittajana hallitsee kaikkia kansoja.

Vaikka uskon metaforinen kieli on tällä tavalla kaksijakoista, me kuitenkin ymmärrämme sen avulla jotain Jumalasta ja Hänen maailmastaan. Kun Jumalaa kutsutaan Isäksi, me ymmärrämme jotain Hänen olemuksestaan. Hän ei ole pelkästään Aadamın isä tai Kristuksen isä, vaan “koko maailman Isä”. Edelleen Jeesuksen vertauksissa olevat maininnat Jumalasta isäntänä tai kuninkaana viestivät meille hyvin yksiselitteisen ajatuksen Jumalan hallintavallasta.

Metaforateorian perusajatuksena on täten kahden käsitteistykseen alan tai jopa kahden todellisuuden rinnastaminen. Yhdistävien ja erottavien piirteiden avulla metafora täyttää hermeneuttisen tehtävän näiden kahden alueen välillä. Sisältöä ohjaa lisäksi tulkintaperiaatteiden käyttö.